

Jakt

- ett kungligt privilegium

Magnus Ladulås

Gustav Vasa

Oscar II

Carl XVI Gustaf

Av:
Anders Davidsson Skogsvetarkurs 97/01

Inledning

Vår nuvarande kung Carl XVI Gustaf startade sin jaktliga bana redan i tidig ålder. Redan som tolvåring var han med på småviltjakter på Öland. Som liten visade kungen även stort intresse för allt som hade med jakt att göra. Han visade också naturlig fallenhet för jaktskytte och blev snart en duktig skytt. Så småningom fick han även stå på eget pass. Sin första älg sköt han som 19 åring på Vanås i Skåne 1965 och sen dess har många vvillebråd fallit för kungens bössa (Olls 1998).

Medierna har följt kungen ända sedan han föddes och även under jakterna har han varit hårt bevakad. Kungajakterna i bergslagen är kända i hela Sverige och 1969 deltog kungen för första gången. Redan första jakten fick kungen skjuta två tjurar, en pinntjur och en 12 taggare. Medierna är inbjudna varje år och varje år kommer det reportrar från hela Sverige. När de frågar kungen vad som är det roligaste med drevjakterna i Bergslagen svarar kungen att det inte är själva jakten i sig som är det primära. Att få komma ut i naturen och få koppla av, umgås med sina kamrater, det är vad jakterna betyder för honom.

Det har hänt mycket under tiden som kungen jagat i Bergslagen. Från måttligt med älg kom så älgexplosionen i början av 80-talet för att sedan övergå i både könskvotering och förbud att skjuta mellantjurar. Kungen har haft tillfälle att följa forskningen på nära håll och tagit del av nya råd och rön när det gäller jakt. När man frågar kungens jaktkamrater säger de att kungen är en av de främsta i tillämpningen av fastställda regler. Vid ett tillfälle jagade kungen rådjur då han blev placerad vid en ensam enbuske ute på en öppning tillsammans med hovjägmästaren. En galen pointer började att härja i skogen och snart kom det ett par rådjur ut på kungens pass. En stor bock gick upp och ställde sig på bara femton meters håll men kungen sköt inte. Vid återsamlingen frågade någon lite försynt varför inte kungen skjutit. Då svarade kungen: "Nä, man kan väl inte skjuta rådjur för en fågelhund" (Janlöv, C-E & Schröder, J-O 1995).

Även drottningen är med på Bergslagenjakterna när tillfälle ges. Både i regn och rusk som på varma oktoberdagar har drottningen varit med, dock inte som skytt utan som bisittare bredvid kungen. Nu det senaste året var även prins Carl Philip med och kanske får vi se ännu en storjägare med kungliga anor i framtiden.

Denna essän kommer att handla om våra stora svenska jaktkungar genom historien. Jag har valt en kronologisk ordning och kommer att börja med Magnus Ladulås och fortsätta enda fram till nutid. Det jag har tittat lite extra på är hur jakten i sig har förändrats över tiden och vad som varit det primära med jakten. Eftersom älgjakt i stort sett genom hela historien har varit en kunglig och viktig jakt så har jag även stannat till vid viktiga händelser i älgjaktens historia.

Det började med Magnus Ladulås

Genom hela historien har jakten i Sverige varit ett kungligt privilegium. Magnus Ladulås blev vald till kung 1275. Tillnamnet Ladulås fick han för att han genom lag satte bom och lås på böndernas lador, som förbjöd stormännen att våldgästa bönderna på mat och husrum. Redan på denna tiden framställdes särskilda anspråk på jakten runt de ställen som kungen höll hov.

Genom Magnus Ladulås sonson Magnus Eriksson och den berömda landslagen så förstärktes detta anspråk. Han gjorde jakten på rå och älg till en kunglig förmån, förutom längst upp i

norr i Helsingland och Finland. Mycket viktigt på denna tiden var skinn, allt ifrån varg och björn till bäver och älg. Istället för att betala sin skatt i pengar så lät kungen vissa bönder betala sin skatt med "ulfskinn" och klarade man inte det fick man dryga böter (Samzelius 1915).

1523 kommer Gustaf Vasa till makten. Även han var intresserad av den svenska skogen och jakten. Han uppskattade i hög grad framför allt mård, bäver och björnskinn som han pådrev sina jägare uppe i Norrland och Finland att införskaffa. Ett av kungens sätt att roa sig var jakt med limspö. I jaktjournaler står det skrivet om kungen och prins Erik som med hjälp av "fågelfångare" fångade starar på Öland och i Stockholm. 1527 införde Gustaf Vasa rapphöns från Tyskland som han lät plantera ut på Djurgården som han därmed lät lägga under kronan. En parentes är att vid denna tiden (år 1551) så förekommer titeln jägmester för första gången då en viss Virthes eller Virtus i Svartsjö län omnämns i ett kungligt brev (Samzelius 1915).

Johan III följde i faderns fotspår och behöll jakten på älg och andra hjortdjur för sig själv. Tillsammans med Erik XIV var Johan III väldigt road av jakt. De lät införa dovhjortar från England, flyttade hjortar, hindar och rådjur från Västergötland till Kongsör och planterade ut ännu fler rapphöns. Man tog även renar från Västerbotten och Lappland och planterade ut runt om i landet. Det ska sägas att de flesta djur sattes ut i särskilda inhägnader s.k. djurgårdar där det var lättare att skjuta dem. Vid denna tid planterades även tyskharar ut i Sverige. Genom ett kungligt brev 1572 förbehöll sig Johan III också ensamrätten på alla bättre skinnvaror från Finland, Norrland, Västmanland, Dalarna och Bergslagen (Samzelius 1915).

Hjältekungen Gustav II Adolf skrev i sin stadga 1621 att allt skjutande en mil norr om Stockholm var förbjudet och ett överträdande kunde leda till döden. Trots flera fall av tjuvjakt i domböckerna så blev aldrig någon dömd till döden. Istället blev de förvisade till Ingermanland (mellan Finland och Ryssland) eller till Amerika, vilket ansågs jämställt med dödsstraff. Hans dotter Christina utnyttjade den kungliga jakträtten till fullo och njöt av allt från stövarjakter till jakt med falk. Det säges att hon med en enda kula kunde fälla en hare i språnget. På öar i Mälaren lät hon släppa ut tyskharar (Olls 1998).

Carl XI är en sann storjägare även med dagens mått. I alla jakter som kungen var delaktig i fälldes sammanlagt 22 björnar, 62 vargar, 9 lodjur, 12 rävar, 26 harar, 53 hjortdjur samt 16 älgar. En stor dag i jaktens historia är 18 november 1689 då kungen med sällskap lyckades nedlägga inte mindre än 8 älgar i Roslagen, varvid ett cykelstyre vägde inte mindre än 526 kilo. Vid andra jakter tex. i Kungsör 1688 sköts 6 björnar och 7 vargar och på Öland 1688 sköts 20 kronhjortar, 3 hindar, 15 dovhjortar, 8 rådjur och 1 vildsvin (Samzelius 1915). Varje år var kungen också på tjäder- och orrjakt. Han roade sig också med s.k. forcejakt i sina djurgårdar med flera streck vinthundar. Tillsammans med sin son, blivande Carl XII, besökte kungen 1685 Kohlswa herrgård. En natt i klart månsken lyckades far och son nedlägga en stor björn nere mot strömmen. Det ska sägas att Carl XII vid detta tillfället bara var åtta år gammal men redan en ivrig jägare. Det ska också sägas att björnen dödades med hjälp av spjut, något annat var inte att tänka på för dessa kungligheter. Vid platsen där björnen nerlades planterades en lind som än idag står kvar och är enormt stor (Olls 1998).

Som sagt så började Carl XII sin jaktliga bana i väldigt ung ålder. Vid 7 års ålder sköt han sin första räv, vid 11 år sköt han sin första björn och blev med tiden en mycket säker kulskytt. Carl XII:s björnjakter är väl kända. De gick till så att man endast bevärade sig med trågafflar och när björnen kom så stötte man trågaffeln mot björnens hals och björnen tumlade omkull. Med snöre band man sedan björnens fötter och fångade alltså in björnarna levande. Under

Carl XII regeringstid så fanns det en levande björn som sprang runt på slottet som var infångad under en jakt. Om dessa björnjakter finns det mycket berättat (Samzelius 1915).

Fredrik I var den sista stora jägaren av den gamla stammen. Hans hovjägmästare Andreas Schönberg ordnade under sina 17 år i tjänst inte mindre än 42 jakter för kungen. Många av dessa var så kallade stora skall, däribland den sista avskedsjakten som Schönberg ordnade 1737. Under denna jakt fällde kungen själv inte mindre än 5 björnar, 12 älgar, 3 vargar, 3 lodjur och 1 räv. Det sägs att Fredrik I införde grytjakt med tax på räv och grävling (Samzelius 1915).

Under 1700-talet minskade älgstammen allt mer. 1702 lättade kungamakten på rätten att bära skjutvapen "till lovligt skjutande och odjurens utdödande", vilket påverkade älgstammen negativt (Olls 1998). 1767 utgavs emellertid en kungörelse som förbjöd all skidränning efter älg med undantag för vissa samer, ämbetsmän och högre officerare. Detta ledde till att älgstammen kunde återhämta sig något. 1789 kom dock Gustav III med en ny förordning vilken jämställde ofrälste skattebönder med adelsmän vad gällde jakträtten. Denna förordning betydde att alla som ägde mark också hade rätt att jaga på den. Detta påverkade åter älgstammen i negativ riktning, då alla bönder började jaga detta eftertraktade vilt. I början av 1800-talet var älgen så gott som utrotad. 1789 års reform och dess uppföljning 1808 ledde också till att kungens jakträtt minskade drastiskt (Janlöv, C-E & Schröder, J-O 1995).

1800-talet och kungaätten Bernadotte

Efter mycket oroligheter och statskupper som avlöste varandra fick så Sverige en ny kungaätt, den Bernadotteska i början av 1800-talet. Den första Bernadotten som var en stor jägare var Karl XV.

Men, innan Karl XV hände det en del som är värt att nämnas.

I början av 1800-talet var som sagt älgen på väg att utrotas. 1823 övertygar den legendariske björnjägaren Herman Falk från Värmland myndigheterna, däribland kungamakten, att införa ett tioårigt förbud mot all älgjakt (Brusewitz 1971). Detta förbud(et) som trädde i kraft 1825 blev nog älgstammens räddning. Efter tio år blev älgen åter lovlig men 1836 kom så en lagändring som innebar att man införde jakttid på älg, första augusti - sista november (Brusewitz 1971). Herman Falk var också en av huvudpersonerna bakom att Svenska Jägareförbundet bildades 1830. På 1830-talet var också rådjuren i stort sett borta, endast ett par hundra fanns kvar på ett par olika gods runt om i södra Skåne (Brusewitz 1993).

1856 kom nådastöten för björnstammen i södra delarna av vårt land. Då gick det stora björnskallet av stapeln i Mora. 4000 personer deltog, både som skyttar och drevfolk. Efter tre dygn hade man räknat in 23 fällda björnar, och då var inte skadskjutna och lönnskjutna björnar inräknade. Efter denna tidpunkt och ett par årtionden framåt så räknar man med att de sista björnarna från de södra landskapen var borta (Brusewitz 1993).

1863 grundade Karl XV "Konung Karl XV:s Jaktklubb" som sedermera blev H.M Konungens Jaktklubb. Karl XV älskade jakt och framförallt skogsfågeljakt. Tillsammans med sina klubbkamrater höll Karl XV många jakter på Öland. Vid en av dessa jakter finns skottlistan bevarad: 12 harar för stövare, 2 harar tagna av vinthundar, 63 raphöns, 3 vaktlar, 1 and, 15 ljungpipare och 12 enkelbeckasiner. Efter jakterna fortsatte festligheterna med mat och dryck och "amorösa eskapader med traktens vackraste flickor". Efter Karl XV död övertog Oscar II ordförandeskapet i klubben och så har det fortsatt ända in i vår tid (Samzelius 1915).

Jakterna i Bergslagen

Med Oscar II började jakterna i Bergslagen. Från början var Oscar II på besök hos hovmarskalken Patrik Reuterswärd som ägde Baggå bruk. Hos hovmarskalken fick kungen för första gången pröva på högviltsjakt i form av älgjakt. 1888 grundades Grönbo kronopark och kungahuset fick för första gången egen jaktmark i Bergslagen. När sedan kronoparken Kloten bildades 1899 fick kungen tillräckligt med mark för att ordna årlig älgjakt. Under Oscar II:s tid så användes tåg för att komma ut till jaktområdet. Kungens privata tåg hette blå tåget och var utrustade med ett par sovvagnar. Med detta körde man från Stockholm upp till Bergslagen vid jakterna. Det tog en väldig tid att sätta ut passkedjan och drevkedjan pga. att vägarna var dåliga och i vissa fall obefintliga. Det gick åt en hel del folk i dreven, upp till 500 man ingick i drevkedjan. I press och tidsskrifter kallas de små "fältslag" (Janlöv, C-E & Schröder, J-O 1995).

Trots att älgstammen inte var speciellt stark i Sverige i början på 1900-talet, tex. så sköts det endast 732 älgar år 1921, 5200 år 1930 och 8700 år 1940, så var älg tillgången i Bergslagen väldigt god. 1940 sköts tex. 60 älgar under kungens 2 dagars jakt i Grönbo (Janlöv, C-E & Schröder, J-O 1995).

Vår största jaktkung i modern tid är utan tvekan Gustaf V. Gustaf V var en mästertlig skytt. Det sägs att han "skjutit tjäder i flykten och räv i språnget med kula" (Janlöv, C-E & Schröder, J-O 1995). Jakten var hans största nöje och lät inget stå i dess väg. Vid en jakt trillade kungen omkull och skadade sig så illa i knäet att han fick förbindas ute i fält men trots det skulle jakten fortsätta som vanligt. Han blev tilldelad ett pass där han inte behövde gå så långt och så fortsatte man att jaga. Gustaf V hade en alldeles speciell transport när han var i Bergslagen. Hästen Brunte, en fin ardenner, tjänstgjorde under många år som kungahäst och tog ut kungen till sina pass.

Under Gustaf V:s nästan 50 år i Bergslagen så hände en hel del när det gäller transporter. Från början tog man sig ut till passen med tåg, ekor och till fots. En järnväg gick rakt igenom kronoparken Kloten, och med denna tog både passkyttar och drevfolk sig ut i markerna. Många sjöar finns i områdena vilket ledde till att ekor användes flitigt för att sätta ut passkyttar. Kungen hade ett speciellt pass vid Abborrtjärn som han tog sig ut till i en eka. Det var samma roddare varje år och han fick efter ett tag hederstiteln kungaroddare. Vägarna blev också efterhand bättre och bättre och så kom ju också bilen till Bergslagen. Den underlättade en hel del transporter och blev även en bra hjälp till att forsla ut det fallna viltet ur skogen.

Under Gustaf V:s tid i Bergslagen fanns ofta sonsonen Gustav Adolf i hans sällskap. Under Gustaf V:s tid så var han alltid jaktvärd när jakterna gick av stapeln i Bergslagen. Men 1942, så fortsatte prinsen jakten i Uttersberg efter ordinarie jakt dagar. Ett litet sällskap skulle ägna sig åt löshunds jakt under helgen. Under fredagen sågs tio älgar men ingen blev skjuten. Under lördagen sköts endast en älg ute på en flank av självaste revirförvaltaren. Under söndagen ändrade man så taktik och ägnade sig åt små folkdrev. Efter söndagens jakt kunde man räkna ihop fem fällda älgdjurar. En 4-taggare, en 8-taggare, två 10-taggare och så fick prinsen fälla en stor 21-taggare. Prinsessan Sibylla var med på passet och var märkbart tagen av den stora älgdjuren som enligt prinsen var stor som ett hus och vägde över 300 kilo samtidigt hade hon aldrig sett prinsen så glad som efter det han fällt detta magnifika djur (Olls 1998).

Sin sista jakt i Bergslagen genomförde Gustaf V 1948 och fram till och med 1969 när Carl XVI Gustav medverkade för första gången så var inte kungen med i själva jakten.

Gustav VI Adolf deltog alltid i upplägget och gav sina åsikter om jakten och eventuella förändringar men var aldrig personligen med i Bergslagenjakterna. Från att ha varit kungens personliga jakt med nära och kära blev det nu allt vanligare att man bjöd in företagsledare och annat inflytelserikt folk både nationella och internationella. Det blev nu också mindre fest och glans och är nu en ren naturupplevelse och en chans att knyta personliga kontakter.

Avslutningsvis

Efter 726 år med allt som har hänt genom historien så jagar fortfarande våra kungligheter i Sveriges skogar. Arvet har förts vidare genom historien även om kanske inte alla våra kungar har varit intresserade så har det trots allt överlevt, från Magnus Ladulås ända fram till vår nuvarande kung Carl XVI Gustav. Det som är det intressanta är hur det skiftat i vad man var ute efter. Från början var det ju skinnen som var huvudsyftet med jakten och det var ju inte alltid som kungen själv deltog i jakterna utan man hade jägare anställda som skaffade fram skinn. Sedan har det ju alltid funnits den så kallade nöjesjakten som utövades för ren avkoppling. Carl XI:s och Carl XII:s berömda björnjakter var väl även de ett nöje men jag kan tänka mig att det var en härlig adrenalinkick att stå öga mot öga med en stor björn. Målet med rovdjursjakten har genom alla tider varit att hålla nere predationen av annat jaktbart vilt och även i detta sammanhang har våra kungar varit med. Men tiderna har förändrats. Som Carl XVI Gustav själv säger när man frågar honom varför kungen jagar så är det nu för tiden mer för att knyta personliga kontakter och för att komma ut i naturen som man deltar i den årliga Bergslagenjakten.

Man kan ju diskutera sanningshalten i kungarnas stora jakter. Som kung så ville man inte framstå som en dålig jägare och kanske ännu sämre skytt. Jag säger inte att hovkrönikörens berättelser om jakterna är rena bluffar men när det berättas att Gustav V t ex. har skjutit en tjäder i flykten och en räv i språnget med kula så finns det väl anledning att fundera över på vad som egentligen är sant och vad som är sägner.

Hur länge Carl XVI Gustav kommer att fortsätta att jaga ska man väl låta vara osagt men arvet har han redan fört vidare till prins Carl Philip så även i fortsättningen kommer troligen våra kungligheter att jaga i våra svenska skogar.

Referenser

Brusewitz, G. (1971). Jakt och Jägare. Bokförlaget Bra Böcker AB, Höganäs.

Brusewitz, G. (1993). Från medeltid till nutid. I: Svenska Jägareförbundet. Sverige, jakten och EG. s 52-67. Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala.

Janlöv, C-E & Schröder, J-O. (1995). Kungajakt i Bergslagen. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.

Olls, B. (1998). Kunglig jakt under 700 år. Ekerlids förlag, Stockholm.

Samzelius, H. (1915). Jägeristaten - anteckningar om svenska väldets skogs- och jaktväsen. Zetterlund & Thelanders Boktryckeri- Aktiebolag, Stockholm.